

С.М. Ягодзінський
викладач кафедри філософії

РАЦІОНАЛЬНІСТЬ В ОСВІТІ ТА НАУЦІ

Історію взаємодії освіти та раціональності можна відряхувати з античності, від Піфагора, софістів, Сократа, Платона та інших. Саме для цих мислителів характерне розуміння раціональності як особливої людської риси, основи освіти. Відповідно до Нової філософської енциклопедії, під раціональністю слід розуміти *проблему* встановлення змісту “розумності”. Аналіз даного питання показує, що воно не має однозначного вирішення в історичному контексті, тобто поняттю “раціональність” різні епохи людської цивілізації приписували різні, інколи протилежні характеристики. Більше того, критерії дефініції раціональності залежні і від конкретного феномену культури, в контексті якого вони розглядаються. Тому факт некомплементарності визначень спостерігається у сучасній літературі досить часто і так само часто трактується як норма плюралістичної філософської традиції. Це унеможливує побудову єдиних принципів раціональності, яка, на нашу думку, *повинна* бути основою будь-якої культури, в тому числі й постмодерної, адже “чим більш ворожа та інша культура духу *ratio*, тим більш трагічна історична доля її носіїв. Бо історія – це завжди вибір, а вибір ... може бути або раціонально-аналітичним, або дорефлексивно-імпульсивним” (Е.Л. Кротков. Парадигма мышления и границы рациональности // *Общественные науки и современность*, 2001), позасвідомим.

Окреслена вище проблема особливо відчутна у взаємовідносинах освіти та науки. Не дивлячись на проголошений курс щодо інтеграції у європейський освітній простір, створення єдиного міністерства, слідування принципам університету гумбольдівського типу, єдності фундаментально і прикладного в освіті та науці, трактування раціональності в цих галузях залишається принципово відмінним. Цьому є кілька пояснень.

По-перше, якщо основним критерієм раціональності в науці вважають специфіку взаємодії суб'єкта та об'єкта, то в освіті таким критерієм може стати принцип, використаний В.І. Вернадським у формуванні концепції історії науки, а саме: раціональне “те, що сприяє”, в тому числі релігійні, метафізичні, міфологічні і т.п. позанаукові концепти. *По-друге*, наукова раціональність, методи, структура та механізми функціонування наукового пізнання носять фундаментальний характер відносно задач освіти, адже жодних дидактичних практично значущих дій наука не передбачає, оскільки остання – складна, самоорганізована система, а тому вона не редукується до теорій і гіпотез, які викладаються у вищій школі. Досить часто струнку наукову теорію, яка відповідає усім нормам домінуючої наукової парадигми, необхідно доповнювати ненауковими, навіть метафізичними компонентами у ході пояснення. Відповідно, раціональність в освіті доцільно розглядати як *раціональність дій*. *По третє*, оскільки освіта має своїм предметом наукове знання, а не науку, то основною задачею раціональності – є вироблення критеріїв фільтрації наявних класичних чи новітніх (для даної епохи) знань і їх синтез в єдину концептуальну схему освіти. *Четверте*, сучасний рівень розвитку науки все більше схиляється до питання обмеженості раціонального (дедуктивного) способу мислення. Одна з причин цього те, що “за межами певного ступеня складності наш логічний апарат “не справляється з обов'язками” (Arthur W.B.

Inductive Reasoning and Bounded Rationality // American Economic Review, 1994. Vol. 84, № 2, – P. 406-411). Натомість, в освіті відступити від логічного, дедуктивного, класичного стилю мислення не представляється можливим, так як це зруйнує її основні засади.

Зі сказаного випливають такі питання: 1) яка можлива класифікація типів раціональності в освіті та які шляхи її узгодження із науковою раціональністю? 2) як забезпечити ефективне функціонування критеріїв раціональності в освіті так, щоб забезпечувалися основні діалектичні принципи: відповідність історичного і логічного, сходження від абстрактного до конкретного? Окреслимо деякі відповіді на ці проблеми.

Класифікація типів раціональності в освіті. 1. *Ейдична раціональність.* Характерна для античного періоду. Враховуючи відсутність постаті мудреця, з повним правом ототожнюємо вчителя та учня, оскільки розмова, діалог були основним способом не лише передачі, а й накопичення знань. З огляду на співпадання філософії з наукою, а освіти з риторикою і етикою виводимо імовірність ототожнення критеріїв ейдичної раціональності з ідеалами доброчесності. 2. *Схоластична раціональність.* На противагу розповсюдженому негативному відношенню до схоластицизму відмітимо його позитивний вплив на подальший розвиток європейської науки та освіти. 3. *Аподиктична раціональність.* 4. *Позитивістська раціональність.* 5. *Модерна раціональність.*

Залишаючи поза кадром аналіз співвідношення типів раціональності в освіті та науці відмітимо, що логіка розвитку людської цивілізації вимагає необхідності їх діалектичної взаємодії, відсутності домінант однієї над іншою. Саме така модель раціональності сприятиме формуванню єдиної, монолітної науково-освітньої методології.